

آداب و شیوه ها در امر به معروف

در قرآن کریم و سیره عملی بزرگان دین و سخنان آنان، نکات بسیار مهم و ارزش مندی وجود دارد که می توان از آنها برای انتخاب روش های صحیح امر به معروف و نهی از منکر مدد گرفت. در این قسمت به برخی از این نکات اشاره می کنیم.

توجه به ظرفیت ها

یکی از شیعیان می گوید: در حضور امام صادق (ع) در باره عده ای سخن به میان آمد. من به امام عرض کردم: ما از آنان بیزاریم، زیرا آنان به آنچه ما قائلیم، قائل نیستند. امام فرمود: با این که آنان دوستدار ما هستند اما به آنچه شما قائل هستید، قائل نیستند، شما از آنان بیزارید؟! گفتم: آری. امام فرمود: اگر چنین است ما نیز از مزایایی برخورداریم که شما از آنها بی بهره اید، در این صورت آیا ما هم باید از شما بیزاری بجوییم؟! با آنها دوستی کنید و از آنها بیزاری مجوید، زیرا بعضی از مسلمانان از اسلام یک سهم و بعضی دو سهم و بعضی هفت سهم دارند سزاوار نیست بر دوش آن که از اسلام یک سهم دارد به اندازه آن که دو سهم دارد، بار بگذاریم. (۱)

از این داستان، دو نکته مهم به دست می آید

۱- ما نمی توانیم فردی را به دلیل پایین بودن درجه ایمانش در انزوا قرار دهیم و با او معاشرت نکنیم

از هر کسی باید متناسب با درجه ایمانش انتظار داشته باشیم و بیشتر از آن بر او تحمیل نکنیم

علاوه بر ایمان، توجه به روحیات، قدرت تحمل و میزان شوق و ذوق و حوصله افراد، در دعوت به خوبی ها و یا دور کردن از زشتی ها مهم است. ممکن است افراد سالخورده قدرت تحمل یک یا دو ساعت سخنرانی یا پند و اندرز را داشته باشند، اما نوجوانان چنین تحملی را ندارند

بهره گیری از روش های غیر مستقیم

بعضی افراد تحمل شنیدن اندرزها و یا انتقادهای مستقیم را ندارند، از این رو باید برای اصلاح رفتار آنان از روش غیر مستقیم استفاده کرد

استاد شهید مرتضی مطهری(ره) در این باره می فرماید: (برای روش غیر مستقیم، حدیث معروفی را برای شما ذکر می کنم، ببینید این روش چقدر مؤثر است. امام حسن و امام حسین در حالی که هر دو طفل بودند، به پیر مردی که در حال وضو گرفتن بود، برخورد می کنند، متوجه می شوند که وضوی او باطل است. این دو آقا زاده که به رسم اسلام و رسوم روان شناسی آگاه بودند، فوراً متوجه شدند که از یک طرف باید پیرمرد را آگاه کنند که وضویش باطل است و از طرف دیگر اگر مستقیماً به او بگویند آقا وضوی تو باطل است، شخصیتش جریحه دار می شود، ناراحت می شود، اولین نخیر، همین طور درست است، هر چه بگویی گوش نمی کند، :عکس العملی که نشان می دهد این است که می گوید بنابر این جلو رفتند و گفتند: ما هر دو می خواهیم در حضور شما وضو بگیریم، ببینید کدام یک از ما بهتر وضو می امام حسن(ع) یک وضوی کامل در حضور او گرفت، بعد هم امام حسین(ع). تازه پیر مرد متوجه شد که وضوی .گیریم خودش نادرست بوده. بعد گفت: وضوی هر دوی شما درست است، وضوی من خراب بود. این طور از طرف اعتراف می گیرند. حالا اگر در این جا فوراً [او به طور مستقیم] می گفتند: پیرمرد! خجالت نمی کشی با این ریش سفیدت هنوز ایشان در چگونگی بهره وضو گرفتن را بلد نیستی؟! مرده شور ترکیبت را ببرد، او از نماز خواندن هم بیزار می شد. (۳)

گیری از این روش می فرماید: اگر می خواهید به شکل غیر مستقیم امر به معروف بکنید، یکی از راه های آن این است

که خودتان صالح و با تقوا باشید، خودتان اهل عمل و تقوا باشید. (۴)

این یک غفلت عظیم و اشتباه بزرگی است امروز در اجتماع ما که برای گفتن و نوشتن و خطابه و مقاله و خلاصه برای زبان و مظاهر زبان، بیش از اندازه انتظار داریم... و می خواهیم تنها با زبان و گوش همه کارها را انجام دهیم و انجام گوش اگر گوش تو و ناله اگر ناله " نمی شود، ناراحت می شویم و ناله و فغان می کنیم و می گوئیم

این شعر برای ما در همه زمان ها صادق بوده و هست. فکر نمی "آنچه البته به جایی نرسد فریاد است.....من کنیم که ما اشتباه می کنیم، ما بیش از اندازه از این گوش و زبان بیچاره انتظار داریم... ما با دست خود و عمل خود خوب رفتار کنیم تا آنها با چشم خودشان ببینند، یک مقداری هم به این گوش و زبان بیچاره استراحت بدهیم.(۵)

عالم آن کس بود که بد "خویشتن سیم و غله اندوزند.....ترک دنیا به مردم آموزند" :سعدی می گوید "نه بگوید به خلق و خود نکند.....نکند

البته بهره گیری از روش غیر مستقیم شکل دیگری نیز دارد و آن این که با بهره گیری از امکانات و ابزار فرهنگی جدید، از جمله نرم افزارهای آموزشی برای همه گروه های سنی، به فرهنگ سازی پردازیم و جامعه را به سوی افکار و اخلاق پسندیده سوق دهیم که باید در جای خود از آن بحث کرد.

ریشه یابی و درمان

هر خطا و اشتباهی که از دیگران سر می زند، ریشه و عاملی دارد؛ به عنوان مثال گاهی عامل گناه، ریشه روانی دارد؛ مانند کمبود محبت، و گاهی عامل گناه، به مسائل اجتماعی برمی گردد؛ مانند: بیکاری. در این صورت، مبارزه اساسی با یعنی تأمین محبت و نیاز عاطفی برای عامل روانی، یا ؛انحرافات ناشی از این گونه عوامل، در گرو مبارزه با ریشه هاست. ایجاد اشتغال برای عامل اجتماعی.

در چندین سال پیش، در یکی از شهرهای کوچک، :استاد شهید مرتضی مطهری(ره) به نقل از روزنامه ای می نویسد زن ها مبتلا به قمار بازی شده بودند. ابتدا کشیش ها و روزنامه نویس ها و خطبا و (واقع در ایالت ویلادلفی (آمریکا فصحا تا می توانستند راجع به بدی قمار خصوصاً برای زن ها گفتند و نوشتند، ولی مثل همین حرف های خودمانی مانند گردو روی گنبد، سُر خورد و پایین افتاد و به جایی نرسید. تا آن که شهردار محل به فکر افتاد یکی دو تا باشگاه و نمایشگاه هنری زنانه دایر کند و سرگرمی های مناسب در آن جا فراهم نماید؛ از قبیل نمایش بچه های چاق و تندرست و جایزه دادن به مادران کاردان و از قبیل کارهای دستی و غیره که هر کدام برنامه و ترتیب خاصی داشت و مردم را سر (ذوق می آورد، دو سه سالی از این جریان گذشت که زن های آن شهر به کلی قمار را فراموش کردند.(۶)

بهره گیری از فرصت

ممکن است برخی افراد به راحتی زیر بار حرف حق نروند و به اصلاح رفتار خود نپردازند. برخورد مناسب با چنین قرآن مجید داستان باغ پر میوه و زیبایی را نقل می کند که در اختیار افرادی، بهره گیری از فرصت های طلایی است هنگامی که چشم از دنیا پوشید، پیرمرد مؤمنی بود. او به قدر نیاز از آن برمی گرفت و بقیه را به نیازمندان می داد فرزندانش گفتند: ما خود به محصول این باغ سزاوارتریم و مستمندان را محروم ساختند. در بین آنها برادر مؤمنی بود پس از این .که برادران دیگر را از بخل ورزیدن و چنین کار زشتی باز می داشت، اما کسی به حرفش گوش نمی داد تصمیم، شب هنگام که همه آنها در خواب بودند، بلایی فراگیر از ناحیه پروردگار بر باغ فرود آمد و آتش سوزان، آن باغ خرم و سرسبز را به مشتی خاکستر تبدیل کرد. صبحگاهان به یکدیگر گفتند: اگر می خواهید میوه بچینید، به سوی باغ

هنگامی که به باغ رسیدند، چنان وضعی بود. حرکت کنید، مبدا کسی سخنشان را بشنود و از تصمیمشان با خبر شود که گفتند: این باغ ما نیست، ما راه را گم کرده ایم. در این میان آن برادر مؤمن با قدی سرفراز و زبانی گشوده و منطقی قوی، آنان را زیر رگبار ملامت قرار داده و گفت: آیا به شما نگفتم خدا را به عظمت یاد کنید و از مخالفت او بپرهیزید، شکر نعمت او را به جا آورید و نیازمندان را از اموال خود بهره مند سازید. (۸)

اقدام همگانی

کار فردی در امر به معروف و نهی از منکر، چندان مفید نیست. همان طور که اگر آب تصفیه شده و پاک را بار دیگر در جویباران رها کنیم، آلوده می شود، محیط اجتماع نیز اگر نورانی نباشد و در برابر آلودگی ها عکس العمل نشان ندهد و یا افراد آلوده و فاسد مورد تشویق قرار گیرند، مبارزه با بی بند و باری ها بسیار مشکل خواهد بود.

باید به این نکته توجه کنیم که عمل فردی، چندان مفید نیست، آن هم: استاد شهید مرتضی مطهری (ره) می فرماید در دنیای فعلی. مشکلی که امروزه در زندگی اجتماعی ما هست این است که افراد اهل عمل توجهی به عمل اجتماعی ندارند و به اصطلاح، (تک رو) هستند؛ در حالی که از عمل فردی کاری ساخته نیست، از تصمیم فردی کاری ساخته نیست، همکاری و همفکری و مشارکت لازم است. (۹)

برخورد دور از تبعیض

نکته مهمی که باید در اجرای امر به معروف و نهی از منکر مورد توجه قرار گیرد، برخورد عادلانه و به دور از تبعیض، با فسادها و خلاف کاری هاست. در عرصه مبارزه با متخلف، زد و بنده، ملاحظات سیاسی، قومی و منطقه ای، این که فلانی دوست من است یا فلانی وابسته به فلان شخصیت است و نباید با او برخورد کرد و نظایر آن، عامل بی اعتمادی، جری شدن خلاف کاران و در نتیجه دور شدن از هدف های عالی امر به معروف و نهی از منکر است.

نرم خویی و مهرورزی

امر به معروف و نهی از منکر، موضوعی بسیار حساس است و باید با مهر و عطوفت و انتخاب بهترین روش های اخلاقی همراه گردد. خدای بزرگ به حضرت موسی (ع) و هارون می گوید: نزد فرعون [که ادعای خدایی کرده است] بروید و با همچنین خطاب به پیامبر اکرم (ص) می فرماید: ای پیامبر به (او به نرمی سخن گوید، شاید پند گیرد یا بترسد. (۱۰) خاطر برخورداری از رحمت خداوند، در برابر آنان نرم شدی و اگر خشن و سنگ دل بودی، از اطراف تو پراکنده می داد و فریاد راه انداختن، بد زبانی کردن، کتک زدن و تند خویی نمودن در برابر گناه کار با چنین وظیفه ای (شدند. (۱۱) که از روی عشق به انسانیت و زندگی انجام می گیرد، سازگار نیست و جز نفرت و عکس العمل شدید طرف مقابل نتیجه ای نخواهد داشت.

امر به معروف و نهی از منکر با رعایت حقوق

هر چند امر به معروف و نهی از منکر بسیار مهم است، اما نباید در مراحل مختلف آن، حقوق مسلمانان را نادیده گرفت و شخصیت و آبرویشان را مخدوش ساخت و لذا اجازه تجسس و پرده دری و پی جویی گناهان پنهان که در خلوت در تاریخ آورده اند: شبی از شب ها. انجام می شود، به بهانه امر به معروف و نهی از منکر به کسی داده نشده است خلیفه دوم مشغول گشت زنی در کوچه ها و گذرها بود به خانه ای رسید که صدای آواز از آن شنیده می شد چون در بسته بود خود را از دیوار بالا کشید و وارد خانه شد گفت: ای دشمن خدا پنداشتی خداوند چنین گناهی را بر تو می اول آن که: پوشاند؟ آن مرد گفت: تند مرو اگر من گناهی کرده ام تو مرتکب سه گناه شده ای پرسید: کدام گناه؟ گفت خداوند متعال می فرماید: تجسس نکنید (۱۲) و تو کرده ای، دوم آن که خداوند می فرماید: از درها وارد خانه ها شوید (۱۳) و تو از پشت بام وارد شده ای، سوم آن که می فرماید: ای کسانی که ایمان آورده اید به خانه هایی جز خانه

خود وارد نشوید مگر این که آشنایی دهید و اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام کنید(۱۴) و تو بی اجازه و بی سلام وارد خانه دیگران شده ای خلیفه گفت: اگر از تو بگذرم راه خیری هست؟ گفت: آری سپس خلیفه او را بخشید و از خانه البته در این جا باید یاد آور شویم کارهای خلافی که باندهای خلاف کار در (۱۵). خارج شد و او را به حال خود رها کرد مخفی گاه ها و لانه های فساد برای انحراف جوانان و به دام انداختن افراد ساده و ضعیف و مبارزه با حکومت حق انجام می دهند، جرمی است اجتماعی و نه شخصی از این رو حق برخورد قانونی با رعایت مقررات برای دستگاه های قضایی محفوظ است.

بازگو کردن خوبی های افراد در :در اجرای هر چه بهتر امر به معروف و نهی از منکر نکات مهم دیگری وجود دارد مانند هنگام نهی از منکر یا تشویق عاملان به معروف، مخفیانه بودن امر و نهی، بهره گیری از روش سکوت و نادیده گرفتن لغزش ها در بعضی اوقات، خودداری از نهی از منکر به هنگام خشم و... که برای پرهیز از طولانی شدن بحث به همین مقدار بسنده می کنیم

پی نوشت ها

- ۱- وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۴۲۷
- ۳- حماسه حسینی، همان، ص ۹۹ ۱۰۰
- ۴- همان، ص ۱۰۶
- ۵-۶ مرتضی مطهری، ده گفتار، ص ۷۶۸۵
- ۷- ده گفتار، ص ۶۹
- ۸- داستان این واقعه در آیات ۱۷ تا ۳۳ سوره (قلم) و تفسیر نمونه، ج ۲۴ آورده شده است
- ۹- برگرفته از: ده گفتار، ص ۶۸
- ۱۰- طه (۲۰) آیه ۴۴
- ۱۱- آل عمران (۳) آیه ۱۵۹
- ۱۲- حجرات (۴۹) آیه ۱۲
- ۱۳- بقره (۲) آیه ۱۵۹
- ۱۴- نور (۲۴) آیه ۲۷
- ۱۵- کنز العمال، ج ۳، ص ۸۰۸، حدیث ۸۸۲۷